

1 O MATERIAL VEXETAL NA PRODUCCIÓN DE CASTAÑA

Autores artigo orixinal: Josefa Fernández López, Javier Fernández Cruz, Beatriz Míguez Soto e Roberto C. Costas Gándara

En: Centro de Investigación Forestal de Lourizán

Hai xa preto de dúas décadas que o mercado galego da castaña recibiu un forte impulso, cando os comerciantes italianos viñeron comprala ao perder as súas producións a causa da infestación dos seus soutos coas postas da avespa chinesa do castiñeiro (*Dryocosmus kuriphylus*). O prezo da castaña galega subiu a valores descoñecidos ata entón, e dende esa época son moitos os propietarios de terras que ven no seu cultivo unha boa alternativa. Unha alternativa que xa estaba aí, pero menos visible. Agora, a avespa leva xa uns anos causando unha diminución da produción de castaña dos nosos soutos, e outros patóxenos que antes tiñan un efecto moi secundario, como a antracnose causada por *Mycosphaerella maculiformis*, ou *Gnomoniopsis smithogilvyi*, descoñecido ata agora, están afectando os soutos, quizais debilitados pola avespa, o que fai que mingüe a calidade e a produción de castaña. Con todo, a tendencia a establecer novas plantacións mantense porque se espera que esta sexa unha situación transitoria e que se volva á normalidade, unha vez que as poboacións de avespa decrezan a consecuencia das soltas do parasitoide antagonista *Torymus sinensis* e da súa evolución natural. Esperamos que pase aquí o mesmo que din que pasou cos soutos do norte de Italia e de Francia.

As principais motivacións da aposta polo castiñeiro para castaña son a elevada produtividade, que supera as 2 Tn/ha aos 15 anos, a reducida necesidade de man de obra precisa para manter o souto, que está entre 10 e 12 xornadas por ano, e o prestixio do castiñeiro e da súa cultura, ligados á tradición do cultivo.

Outros feitos que favorecen o desenvolvemento do cultivo son a existencia de empresas de comercialización e transformación da castaña, dun sector de viveiros cun desenvolvemento notable e a investigación sobre as variedades tradicionais de *Castanea sativa* e de portaenxertos resistentes á enfermidade da tinta, enfermidade causada por *Phytophthora cinnamomi*. O futuro da revalorización da castaña é a comercialización de lotes monovarietais de elevada calidade no que respecta ao seu sabor, estado sanitario e aspecto. Ese tipo de castaña, coa súa etiqueta de *Castanea sativa* e a denominación varietal local, será a que no futuro teña os mellores prezos e a que debería romper co actual criterio de prezo ligado ao tamaño e coa baixa calidade dos lotes comerciais para o consumidor galego. As novas plantacións estanse a facer cunha ou dúas variedades, e aconséllase poñer polo menos unha variedade polinizadora. As variedades que recomendamos son as variedades tradicionais de *C. sativa* galegas e algunha das cultivadas nos soutos do norte de Portugal.

No Centro de Investigación Forestal de Lourizán (CIF Lourizán) comezamos a recoller información sobre as variedades tradicionais de castiñeiro a partir de 1982. Fíxose un inventario de denominacións, unha caracterización *in situ* e a caracterización en colección. En colaboración co Servizo de Sanidade e Producción Vexetal fixemos un amplo desenvolvemento de varios aspectos, entre eles a inclusión das seguintes 23 variedades no Rexistro Español de Variedades Comerciais, a partir de 2016: ‘Amarela’, ‘Amarelante’, ‘Branca’, ‘Calva’, ‘Campilla’, ‘De Parede’, ‘De Presa’,

▲ A variedade ‘Amarelante’

Novos clons de castiñeiros retrocruzados inoculados con *Phytophthora cinnamomi*, antes (arriba) e tres meses despois (abaixo) da inoculación

‘Famosa’, ‘Garrida’, ‘Inxerta’, ‘Longal’, ‘Loura’, ‘Luguesa’, ‘Monfortina’, ‘Negral’, ‘Piconá’, ‘Puga do Bolo’, ‘Puga de Afora’, ‘Rapada’, ‘Rapada do Sil’, ‘Raigona’, ‘Serodia’ e ‘Ventura’. Tamén se describiron e están rexistrados oito clons híbridos resistentes á enfermidade da tinta. Sete deles estanse a usar como portaenxertos das variedades de *C. sativa*. Son os clons 111, 7521, 2671, 125, 1483, 7810, 392 e dous clons como produtores directos de castaña temperá: os clons 90044 e 125. Gran parte deste material está sendo multiplicado e comercializado por viveiros produtores tras varias transferencias e as verificacións de identidade con marcadores moleculares. No caso das variedades enxertadas, o Servizo de Sanidade e Produción Vexetal, coa axuda do CIF Lourizán, estableceu o sistema de rastrexabilidade para a comercialización da planta de variedades coa verificación mediante marcadores moleculares de 1712 plantas nai da categoría CAC de 21 viveiros, correspondentes a 28 variedades rexistradas, das cales 6 son francesas.

É importante dicir que algunhas das variedades tradicionais rexistradas son coñecidas tamén por outros nomes. Por exemplo, a ‘Amarelante’ de Trives e Manzaneda coñécese como *Cruzá* na Merca, A Bola e Allariz; a ‘Luguesa’ do Courel, Samos, Sarria e Fragas do Eume como *Abadá* na Ulloa; a ‘Monfortina’ de Xunqueira de Ambía e Maceda chámase *Bermella* en Folgoso do Courel, Nogueira de Ramuín e Parada do Sil; a ‘Negral’ de Valdeorras chámase *Riá* en Nogueira de Ramuín; a ‘Raigona’ de Valdeorras e O Bierzo chámase *Marela* en Folgoso do Courel; a ‘Rapada do Sil’ é a *Vilachá* de Folgoso do Courel. Entre estas variedades hainas cunha área de utilización ampla como a ‘Amarelante’, ‘Rapada’, ‘De Parede’, ‘Luguesa’ e ‘Monfortina’. Pero gran parte das variedades empréganse nunha área restrinxida, aínda que algunhas delas son importantes nas producións locais. Por exemplo, a ‘Raigona’ en Valdeorras ou a ‘Famosa’ no sueste de Ourense.

Algunhas das características máis importantes para os produtores e empresas de transformación

Laboratorio de bioloxía molecular onde se realiza a verificación de identidade das plantas nai das variedades de castiñeiro

son a produtividade, o tamaño da castaña, a súa conservación e as datas de produción. As mellores variedades en produtividade son ‘Serodia’, ‘Raigona’, ‘Luguesa’, ‘Amarela’ e ‘Piconá’. En canto ás datas de produción, as máis temperás son ‘Ventura’, ‘Piconá’, ‘Luguesa’, ‘Loura’ e ‘Amarela’ e as máis tardías son ‘Amarelante’ e ‘Campilla’. As variedades de castaña de maior tamaño son ‘Amarela’, ‘Luguesa’, ‘Loura’, ‘De Lemos’, ‘Calva’, ‘Inxerta’, ‘Garrida’, ‘Raigona’, ‘Negral’, ‘De Presa’ e ‘Serodia’. As variedades produtoras de pole abundante son ‘Negral’, ‘Piconá’ e ‘Serodia’, seguidas de ‘Inxerta’, ‘Loura’, ‘Rapada’, ‘Monfortina’ e ‘Campilla’.

Tendo en conta que a área de cultivo do castiñeiro comprende condicións climáticas moi variadas, realizamos diferentes recomendacións de variedades e portaenxertos segundo o clima. Por exemplo, non recomendamos cultivar as variedades de zonas altas do sueste ourensán, como ‘Longal’, ‘Amarelante’ ou ‘Xudía’, en zonas con maior humidade e menor acumulación de frío invernal, posto que parecen ser sensibles á antracnose e resultar menos produtivas. A experiencia procedente das plantacións dos últimos anos parece confirmalo: algúns produtores da provincia de Lugo que plantaron ‘Xudía’ ou ‘Longal’ están tratando as súas plantacións con fungicidas para acadar producións. Outra recomendación é limitar o emprego dos portaenxertos híbridos resistentes á enfermidade da tinta ás plantacións da Galicia Atlántica e sitios de altitude inferior aos 600 metros do centro de Galicia. O emprego do portaenxertos franco de

C. sativa recomendámolo na montaña oriental e, en xeral, por riba dos 600 metros.

Por outra banda, a investigación sobre material vexetal que estamos a desenvolver no CIF Lourizán ten dous grandes obxectivos. O primeiro é consolidar as coleccións de xermoplasma de castiñeiro relevantes para a produción de castaña e caracterizalas por todas as características de importancia produtiva, de calidade e de tolerancia a pragas e enfermidades. O segundo obxectivo é facer mellora por retrocruzamento para a obtención de novos portaenxertos compatibles coas variedades e que presenten tolerancia a axentes bióticos e abióticos daniños. Temos unha primeira xeración deste tipo de híbridos entre variedades tardías e híbridos F1 con suficiente resistencia á tinta e datas de brotación próximas ás de *C. sativa*. A análise dos ensaios de proxenies de polinización controlada é moi interesante, xa que pon en perspectiva novos materiais máis adaptados ao cultivo e novas formas de produción de plantas.

Sobre todas estas cuestións e algunhas outras tratará a monografía que estamos a preparar. 🌿